

ARTICLE INFO

Received: 08th January 2023

Accepted: 14th January 2023

Online: 16th January 2023

KEY WORDS

QARAQALPAQ XALQ MILLIY OYINLARINIŇ BALALAR ÖMIRINDEGI ÁHMIYETI

¹Turđibaeva Nargiza

NMPI Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs talabası,

²Dawletbaev Táwekel

NMPI Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs talabası.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7540481>

ABSTRACT

Qaraqalpaqlar miynetkesh xalıq bolıp, kópshilik bólimi dıyqansılıq hám balıqshılıq penen shuǵıllanǵan. Sonday-aq, ayırım xalıq qatlamları jallanba miynet etken. Xalıq arasında bay hám jarlı qatlam wákilleri júzege kelgen.

«Biziń eń úlken isenimiz hám súyenishimiz ósip kiyatrǵan jas áwladımız bolıp sanaladı.»

(SH.Mirziyoyev)

Qaraqalpaqlar miynetkesh xalıq bolıp, kópshilik bólimi dıyqansılıq hám balıqshılıq penen shuǵıllanǵan. Sonday-aq, ayırım xalıq qatlamları jallanba miynet etken. Xalıq arasında bay hám jarlı qatlam wákilleri júzege kelgen. Bay qatlam wákilleri balaların medreselerde oqıtıw múmkinshilikleri júzege kelgen bolsa, kambaǵal xalıq wákilleri balaların oqıtıwda kishi medreselerde oqıtqan. Qaraqalpaq kambaǵal xalıq qatlamı ata-anaları balalarına itibar qarata almaǵan bir waqıtta balalar birlesip oyunlar oynaǵan. Bul oyınlardı qaraqalpaq milliy oyınları dep atasaq boladı. Milliy oyınlarǵa: "Qazan", "Qasharman", "Shúllik", "Bes tas", "Teppek", "Mańlay shertpek", "Aq terekpe kók terek", "At shabısı", "Láńki", "Jasırınbaq", "Asıq" basqada oyınlar esaplanadı.

Qobusnamada ayılǵanıday, bala tárbiyasında ata-ananıń ornı úlken, balalar tárbiyasına itibar beriwı haqqında jazılǵan edi. Haqıyqatında da, bala tárbiyasına ata-ana úlken tárbiya beredi, balanıń qanday bolıp jetilisiwi búgingi alǵan tárbiyasına baylanıslı. Bala tárbiyasında ata-ana jetekshi sanaladı, ata-ana balası ushın janın beriwge tayyar boladı. Sonıń ushın da balalar ata-anasın húrmetlewi, shıyrın sózler menen ata-anasın húrmetlewi kerekligi haqqında jazılǵan. Solay eken, hár bir balaǵa miyrimli bolıw kerek. Qaraqalpaq xalqında da oyın áhmiyetli orın iyeleydi, sebebi balanıń tárbiyasında úlken áhmiyetke iye sanaladı.

Qaraqalpaq xalqı ushın "Qazan" oyını tán bolıp, qazan jerge yamasa qumǵa sızıp alınadı. Qazanda belgili baǵıttaǵı sızıqlar, yarım sheńberdegi dem alıw múyeshi hám hár bir topardıń óz quyashı boladı. Bunda balalar belgili sızıqta hareket etedi, dem alıw múyeshinde dem aladı hám óz quyashın qorǵaydı. Hár bir toparda bes bala boladı hám olarda heshqanday top, tayaqsha hám basqada úskeler talap etilmeydi. Balalar eki toparǵa bólinedi hám balalar sanı da teń bolıwı kerek. Olar belgili baǵıtta háreket etedi hám oyın jaǵdayında balalar sızıqtan shıǵıp ketpesten juwırıp qarsılas topar quyashına jetip alıwı kerek. Solay eken, eki topar balalarınıń maqsetide jeńiw bolıp tabıladı. Oyın barısında topar balaları qarsılas topar balaların sızıqtan shıǵarıp jiberiwı yaki ózi tárepke tartıp oyınnan shetletiwı múmkin. Qaysı

toparda eń sońǵı qatnasıwshı qarsılas topardıń quyashına jetip kelse oyında sol jeńimpaz boladı. Mine, bul xalıq oyınında balalarda shaqqanlıq, epshillik, tezlik sıyaqlı sıpatlardı rawajlandıradı. Bul oyındı mektepke tayarlaw toparı balalarında oynatıw usınıs etiledi. Kishi topar balaları ushın bul oyun ayırıqsha jaǵdaylardı keltirip shıǵarıwı múmkin. Sonlıqtan da, kishi topar balaları ushın bul oyun usınıs etilmeydi, bul balalardıń jasına hám fizikalıq jaǵdayına tuwrı kelmewi múmkin.

Qaraqalpaq milliy oyını bolǵan "Qasharman" oyını. Bul oyında hár bir toparda bir sárdarı hám bes baladan boladı. Toparlardan qaysı biri birinshi baslawın biliw ushın shek taslanadı. Solay etip, ortaǵa úyshesi bar yarım ay sızıladı hám tuwrı sızıq sızıladı. Demek, oyındı birinshi topar balaları baslaydı hám topar sárdarı yarım aysha formasındaǵı úyshede turıp enli tayaqsha menen toptı uzaqraq aralıqqa urıp jiberedi. Usı waqıtta topar sárdarı hám birinshi topardaǵı bárshe balalar belgilengen aralıqqa barıp qaytıwı kerek boladı. Belgilengen aylanıw múyeshinde balalar dem alıwına boladı hám úyshede turǵan birinshi topar balaları toptı uzaq aralıqqa tayaqsha menen urıp jiberiwı múmkin. Top ekinshi topar balalarınıń qolına túspesten aldın birinshi topardaǵı aylanıw múyeshindegi balalar úyshelerine jetip alıwı kerek. Bul oyında ekinshi topar balaları ne qıladı degen soraw tuwıladı? Ekinshi topar tayaqsha menen urılǵan toptı ilip alıwı hám birinshi topar balaların top menen urıp tiygiziwi oyınnan shetletiwı kerek. Esletip ótiw kerek, aylanba dem alıw múyeshinde hám úyshesine turǵan balalardı top penen urılmaydı. Sonı aytıp ótiw kerek, aylanba dem alıw múyeshinde ekinshi topar sárdarı on márte sanaydı sol waqıtta birinshi topar balası úyshesine toptı tiygizbesten jetip alıwı kerek. Eger ekinshi topar balası toptı penen birinshi topar balasına urıp tiygizse oyınnan sol bala shıǵıp ketedi. Oyun birinshi toparda hámme balalardı top penen urıp shıǵarıp jiberemen degen she dawam etedi. Mine, bul oyun mektep balaları ushın hám mektepke tayarlaw toparı balaları ushın tán bolıp esaplanadı. Bul oyınlardı tárbiyashı mektepke tayarlaw toparı balalarında oynatıw ushın múmkin boladı. Bul oyun balalardı shaqqanlıqqa, epshillikke, sanawǵa, mólshel alıwǵa, topar bolıp islewge úyretedi.

Qaraqalpaq milliy oyınlarınıń biri "Mańlay shertpek" oyını bunda anabası hám onıń balaları boladı. Anabası balalardan birin tańlaydı hám qalǵan balalardı at qoyadı. Balalardı hár qıylı atlar menen ataydı. Máselen: reńler, tábiyat hádiseleri, máwsimler, sanlar, palız eginleri, miywelerdiń hám basqada atlardı qoyadı. Anabası tańlaǵan balanıń kózlerin qolı menen jawıp turadı hám basqa bir balanı qoyǵan atı menen atap shaqıradı. Atı atalǵan bala kelip anabası kòzin qolı menen jawıp turǵan balanıń mańlayınan eki barmaǵı menen shertip ketedi hám basqa balalar qasında otırıp aladı. Anabası kózlerin qolı menen jawıp turǵan balanıń kózlerin ashadı hám balalar arasınan qaysı bala ekenin tawıp keliwin soraydı. Bala qaysı bala ekenin tapsa, tawılǵan bala menen orın almasadı. Oyun usı barısta dawam etedi. Bul oyun balalardı tapqırılıqqa, sanawǵa, máwsimlerdiń atların biliwge, reńlerdi biliwge, tábiyat hádiselerin ayırıwǵa, miyweler hám palız eginleriniń biri-birinen parqın biliwge úyretedi. Bul oyındı tárbiyashı kishi toparda, orta hám úlken toparlarda úyretse boladı.

Milliy oyınlarımızdıń jáne birewi, "Awelemen dúwlemen" oyını bunda balalar ayaqların qosa jıynap dóńgelek bolıp otırıp aladı. Tárbiyashı balalardıń ayaqların sanap "Áwelemen dúwelemen" qosıǵın aytadı.

Áwelemen dúwelemen,
Satqın iytıń sanı menen,

Áwez molla qayda ketti?

Dúzge ketti.

Qashan keler?

Jazda keler jaz bolmasa gúzde keler,

Pállampish sen tur, sen shıq!

Mine, solay etip tárbiyashı qosıgın aytadı hám balalardıń ayaqların qosıǵı tamam bolǵanda shıǵarıp jiberedi. Eń sońǵı ayaǵı qalǵan bala tárbiyashısınıń aytqan qosıǵın aytıp beredi.

Qaraqalpaq milliy oynıları ázelden bay tarıyxqa iye. Ata-babalardan balalarına ótip kelmekte hám elege deyin óz qádrin joǵaltpaǵan. Bul xalıq milliy oynıları menen qosa, milliy folklarına, milliy mádeniyatına iye xalıq. Bul milliy oynılar balalardıń shaqqan bolıwında, til algısh bolıwında, epshil bolıwında hám topar bolıp awızbirshilikli bolıwında áhmiyetli sanaladı. Bala fizikalıq miynet penen birge, aqılıy kónlikpegede oynı barısında iye bolıp baradı. Bala oynı arqalı ósedı hám rawajlanadı. Bala oynı menen birge sóylew mádeniyatıda qalıplesip baradı. Ol oynıda basqa balalar menen sáwbetlesedı hám oynıda liderlik qılıwǵa háreket etedı. Bala júda háreketshen sol sebebli tárbiyashi balanı baqlap turıwı talap etiledı. Tárbiyashi oynıdı ótkermesten aldın balalardıń dıqqatın tartıp oynıdı durıs túsindirip berıwı shárt. Oynıń túsınikli hám jaqsı shólkemlesken bolıwı tárbiyashınıń sheberligine baylanıslı.

References:

1. M. Norqulov "Inson manfaatlari hamma narsada ustun" Toshkent 2017-yil.
2. G.Eshbaeva "Oriental art and culture" Scientific-methodical jurnal 2020-yil.
3. Sh.Mirziyoyev " Buyuk kelajagimizni mart va oliyjanob xalqimiz bilan quramiz" Toshkent 2017-yil